

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

GÜLNAZ AYDIN QIZI RZAYEVA

**YALANÇI SAHİBKARLIQ CİNAYƏTLƏRİNİN
İSTİNTAQININ KRİMİNALİSTİK METODİKASININ BƏZİ
PROBLEM MƏSƏLƏLƏRİ**

**5612.01-“Cinayət prosesi, kriminalistika və məhkəmə
ekspertizası; əməliyyat-axtarış fəaliyyəti”**

**Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2014

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin “Kriminalistika və məhkəmə ekspertizası” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

K.N.Səlimov

Hüquq üzrə elmlər doktoru, professor

Rəsmi opponentlər:

M.S.Qəfərov

Hüquq üzrə elmlər doktoru

Ş.M.Kərimov

Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Aparıcı təşkilat: Daxili İşlər Nazirliyinin Polis Akademiyası

Dissertasiya işinin müdafiəsi «_31_» «_03_» 2014-cü il tarixdə saat «____» Bakı Dövlət Universiteti nəzdindəki FD.02.013 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1143, Bakı şəhəri, Z.Xəlilov küçəsi 23, Bakı Dövlət Universiteti, I tədris binası, 901 saylı auditoriya.

Dissertasiya işi ilə Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat «__» «_____» 2014-cü il tarixdə göndərilmişdir.

FD.02.013 Dissertasiya şurasının elmi
katibi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru:
Ə.Q.MƏMMƏDOV

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı. İstənilən cəmiyyətdə və dövlətdə iqtisadi və siyasi sistemlərin köklü islahatlara məruz qalması, bir qayda olaraq, cinayətkarlığın müvəqqəti olaraq geniş vüsət alması ilə müşayiət olunur. Bu, özünü iqtisadi fəaliyyət sahəsində daha ciddi şəkildə biruzə verir. Məlumdur ki, sovet iqtisadi sistemi iqtisadi fəaliyyətin və mülkiyyət formalarının rəngarəngliyi, zənginliyi ilə müşahidə olunmurdu. Bu baxımdan, müəyyən mənada sahibkarlıq fəaliyyətini yeni iqtisadi şəraitdə ciddi bir yenilik kimi qəbul etmək olar. Çünki sahibkarlıq fəaliyyətinin müəyyən elementləri yalnız ötən əsrin 80-ci illərinin sonlarında təzahür etməyə başlasa da, siyasi sistemdə baş verən təlatümlər və nəticədə SSRİ-nin dağılması həmin dövrdə sahibkarlıq fəaliyyətinin normal şəkildə meydana gəlməsini təmin edəcək zəruri hüquqi bazanın yaradılmasına imkan verməmişdir. Digər tərəfdən isə, yüksək səviyyədə təşkil olunmuş təbliğat işinin qurulmaması, yenicə müstəqillik əldə etmiş Azərbaycan Respublikasında siyasi sabitliyin olmaması, ərazimizin ¼-nin erməni işğalçıları tərəfindən zəbt olunması və 90-cı illərdə iqtisadi islahatların çəvik və ardıcıl şəkildə aparılmaması sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadi cinayətkarlığın, inhisarcılığın geniş yayılmış üsullarından birinə çevrilməsinə səbəb olmuşdur. Tarixə nəzər salsaq, 80-ci illərin sonu 90-cı illərin əvvəllərində respublika ərazisində müxtəlif kooperativ və «bank» kimi fəaliyyət göstərən müəssisələrin sürətlə artdığının şahidi olarıq. Belə ki, həmin “yalançı sahibkarlar” ölkə ərazisində iqtisadi sahədə tənzimlənmədən olan boşluqlardan istifadə edərək, müəyyən dövr ərzində ayrı-ayrı müəssisələrin, vətəndaşların hesabına varlandıqdan sonra “fəaliyyətlərini” dayandıraraq yoxa çıxırıldı. Bu cür hallar ildırım sürətilə yayıldığından, belə cinayətlərlə mübarizə tədbirləri gücləndirilmiş və bu sahədə normativ baza yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsi tədbirləri haqqında” 9 avqust 1994-cü il tarixli Fərmanı, “Azərbaycan Respublikasında sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsinin bəzi məsələləri haqqında” 2 may 2003-cü il tarixli Fərmanı, “Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında” 28 sentyabr 2002-ci il tarixli Fərmanı, “Azərbaycan

Respublikasında sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında” 30 aprel 2007-ci il tarixli Fərmanı və başqa bu kimi normativ aktları iqtisadi münasibətlərin və sahibkarlıq fəaliyyətinin qorunmasına istiqamətlənmişdir. Lakin sahibkarlara tam sərbəst imkanlar yaradıldığı şəraitdə də hüquq pozuntularına yol verilməsi qaçılmazdır. Ona görə də bu sahədə törədilən bir çox cinayətlər qanunvericilik qaydasında leqallaşdırılmış və müəyyən cəza tədbirləri təyin olunmuşdur ki, belə cinayətlər sırasında yalançı sahibkarlıq da xüsusi yer tutur.

İstintaq və məhkəmə təcrübəsinin son 6 ilinin (2006-2012) statistik məlumatlarının təhlili belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, yalançı sahibkarlıq iqtisadi cinayətkarlığın ümumi kütləsində mühüm faktiki çəkiyə malik olsa da, rəsmi olaraq qeydiyyatda alınmış və açılmış cinayətlərin sayı xeyli azdır. Belə kateqoriyadan olan cinayətlərin latentlik faizi xeyli yüksəkdir. Fikrimizcə, bu ondan irəli gəlir ki, yalançı sahibkarlıqla mübarizənin problemləri tədqiqatçılar tərəfindən kompleks şəkildə tədqiq olunmamışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu problemlər yekcins olmayıb, müxtəlif sahələrdə və rəngarəng formada təzahür edir. Çünki sahibkarlıq fəaliyyəti ictimai və dövlət həyatının ən müxtəlif sahələrinə nüfuz etmişdir ki, bu da yalançı sahibkarlığın törədilmə şəraitini, üsul və vasitələrini daha da zənginləşdirir. Belə ki, eyni kateqoriyadan olan cinayətlər fərqli mühitlərdə tamamilə fərqli məzmun və formalarda (kriminalistik baxımdan) təzahür edə bilirlər. Digər tərəfdən, iqtisadi fəaliyyət sahəsində törədilən cinayət əməllərinin bir çoxu, o cümlədən yalançı sahibkarlıq həm qanunvericilik, həm də təcrübə üçün son dərəcə yeni bir cinayət təkididir. Deməli, problemlərin digər hissəsi qanunvericilik və istintaq təcrübəsi ilə bağlıdır. Bu kateqoriyadan olan əməllərlə bağlı onların tövsifi zamanı kifayət qədər çətinliklər yaranır. Həmin cinayətlərin istintaqı ilə bağlı kriminalistik metodikanın işlənilib hazırlanmaması müstəntiqlərdə ibtidai araşdırmanı apararkən əlavə psixoloji gərginlik yaradır.

Yuxarıda sadalanan və digər mövcud problemlərin tədqiqi zərurəti dissertasiya mövzusunun aktuallığını və tədqiqat obyektı qismində seçilməsini əsaslandırmışdır.

Mövzunun işlənilmə dərəcəsi. Dissertasiya tədqiqatının tamlığını və hərtərəfliliyini təmin etmək məqsədilə kriminalistika, cinayət hüququ, cinayət prosesi, kriminologiya ilə yanaşı, iqtisadi

nəzəriyyə, psixologiya və s. elmi-nəzəri mənbələrdən, eləcə də bank, maliyyə, vergi və başqa hüquq sahələrinin elmi tövsiyələrindən istifadə edilmişdir. Bu zaman təkcə Azərbaycan alimlərinin deyil, həm də xarici ölkə tədqiqatçılarının əsərləri təhlil edilmişdir. Belə tədqiqatçılar sırasında müxtəlif illərdə istintaq metodikasının kriminalistik, prosessual, nəzəri-hüquqi problemləri ilə məşğul olmuş aşağıdakı alimlərin əsərlərinə istinad edilmişdir: K.N.Səlimov, F.C.Cavadov, K.Q.Sarıcalinskaya, F.Y.Səməndərov, M.Ə.Cəfərquliyev, İ.S.Abbasova, M.H.Mustafayev, R.S.Belkin, N.Q.Yablokov, A.İ.Vinberq, İ.A.Vozqin, A.E.Jalinskiy, V.A.Jbankov, İ.İ.Karpes, A.N.Kolesniçenko, V.E.Konovalova, V.N.Kudryavtsev, N.F.Kuznetsova, İ.M.Luzqin, V.V.Luneyev, A.İ.Raroq, A.V.Naumov, N.A.Selivanov, V.T.Tomin, E.P.İşenko, Tony Vong, Dennis J.Baker və b.

Bundan əlavə, yalançı sahibkarlığın istintaqının kriminalistik və hüquqi problemləri E.V.Mamatxanova(2004) və V.V.Belous(2004) tərəfindən tədqiq olunmuşdur. E.V.Mamatxanova yalançı sahibkarlığı qanunsuz sahibkarlıqla paralel şəkildə şərh edərək, kriminalistik xarakteristikanın elementlərini, istintaq şəraitlərini və metodikanın bəzi problemlərini təhlil etmiş, lakin bir çox məsələlərə səthi yanaşmışdır. V.V.Belous isə yalançı sahibkarlığın istintaq metodikasını şərh edərkən, çirkli pulların yuyulması və başqa oxşar cinayətlərin təhlilinə daha geniş yer vermişdir. Bu baxımdan, apardığımız tədqiqat zamanı yalançı sahibkarlığın kriminalistik xarakteristikasının quruluşu, mövcud istintaq şəraitləri və onların əsasında irəli sürülən istintaq fərziyyələri, istintaqın ümumi planlaşdırılması, ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin və taktiki əməliyyatların həyata keçirilməsi, eləcə də profilaktik tövsiyələr geniş şəkildə araşdırılmışdır.

Yalançı sahibkarlıqla bağlı cinayət-hüquqi məsələlər isə S.A.Plotnikov, N.A.Deulenko, M.Y.Kovaryov və başqa tədqiqatçılar tərəfindən araşdırılmışdır. Tədqiqatın gedişində cinayət-hüquqi məsələlərə toxunulmuş, qanunvericiliklə bağlı təkilflər irəli sürülmüşdür.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Dissertasiya tədqiqatının obyektini yalançı sahibkarlıqla bağlı cinayətkar fəaliyyət, onun açılması və istintaqı ilə bağlı kriminalistik fəaliyyət, həmçinin yalançı sahibkarlıqla mübarizənin cinayət-hüquqi, kriminoloji, kriminalistik, prosessual-hüquqi xarakterli problemləri təşkil edir.

Tədqiqatın predmeti qismində yalançı sahibkarlığın istintaqı metodikasının elmi-nəzəri, hüquqi və taktiki metodiki təcrübi problemləri çıxış edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi yalançı sahibkarlığın elmi-hüquqi və təcrübi problemlərini araşdırmaqla onun istintaq metodik təminatını daha səmərəli etməkdən ibarətdir.

Qarşıya qoyulan məqsəd aşağıdakı vəzifələri şərtləndirmişdir:

- Yalançı sahibkarlıqla bağlı mövcud məhkəmə və istintaq təcrübəsini öyrənib ümumiləşdirmək; yalançı sahibkarlığın cinayət-hüquqi xarakteristikasının elementlərini öyrənib təhlil etmək və onların metodik əhəmiyyətini müəyyənləşdirmək.

- Yalançı sahibkarlığın kriminoloji xarakteristikasını və onun metodik əhəmiyyətini təhlil etmək.

- Yalançı sahibkarlığın kriminalistik xarakteristikasını işləyib hazırlamaq, anlayışını vermək, adı çəkilən cinayətin kriminalistik xarakteristikasının elementlərini müəyyənləşdirmək və təhlil etmək; həmin elementlərin uyğun informasiya daşıyıcılarında əks olunma mexanizminin qanunauyğunluqlarını aşkar etmək; belə informasiya daşıyıcıları arasında əlaqənin xarakterini müəyyənləşdirmək.

- Yalançı sahibkarlıq cinayətlərin istintaqının təşkili və planlaşdırılması ilə bağlı əsaslandırılmış tövsiyələr işləyib hazırlamaq; tipik istintaq şəraitlərini və bu şəraitlərə uyğun olaraq irəli sürülən fərziyyələrini müəyyənləşdirmək; istintaqın ilkin və sonrakı mərhələsində həyata keçirilən istintaq hərəkətlərinin taktikasını işləyib hazırlamaq; bu kateqoriyadan olan cinayətlərin istintaqı zamanı xüsusi iqtisadi biliklərdən istifadə ilə bağlı məsələləri şərh etmək.

- Yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin istintaqında əməliyyat-axtarış təminatının əhəmiyyətini təhlil etmək.

- Yalançı sahibkarlığın qarşısının alınması ilə bağlı nəzəri-hüquqi və təcrübi tövsiyələr işləyib hazırlamaq.

Tədqiqatın metodoloji və nəzəri əsası. Dissertasiya tədqiqatının ümumi metodoloji əsasını təbiətin və cəmiyyətin ən universal qanunauyğunluqlarını, nəzəriyyə və təcrübəni özündə ehtiva edən ən ümumelmi metod kimi dialektika təşkil edir. Bununla yanaşı, sistemli təhlil, müqayisəli tədqiqat, sosioloji tədqiqat, sənədlərin və statistik məlumatların təhlili, istintaq və məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi və s. kimi metodlardan da istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın normativ və empirik bazası. Dissertasiya tədqiqatının gedişində əldə edilmiş nəticələrin və tövsiyələrin əsaslandırılması üçün istifadə edilmiş normativ mənbələr qismində Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, cinayət və cinayət-prosessual, mülki, inzibati və vergi qanunvericiliyi, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin dissertasiya mövzusu ilə bağlı qərarları və s. çıxış edir.

Dissertasiyanın empirik əsasını istintaq və məhkəmə təcrübəsinin materialları, statistik məlumatlar və müstəntiqlər arasında aparılmış anket sorğularının nəticələri təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, yalançı sahibkarlığın kriminalistik xarakteristikası üçün səciyyəvi olan elementlər müəyyənləşdirilmişdir, bu cinayətin istintaqı zamanı yaranan ilkin istintaq şəraitləri, onların əsasında irəli sürülən fərziyyələr və həyata keçirilən istintaq hərəkətlərinin planlaşdırılmasının xüsusiyyətləri geniş şəkildə şərh olunmuş və yeni təkliflər irəli sürülmüşdür. Yalançı sahibkarlığın qarşısının alınması üzrə profilaktik fəaliyyət yalnız kriminalistik baxımdan deyil, həmçinin digər hüquq sahə və elmlərinə istinadən şərh olunmuş və elmi tövsiyələr işlənib hazırlanmışdır.

Müdafiəyə çıxarılan əsas yeni **elmi müddəalar** aşağıdakılardır:

1. Müəllif tərəfindən əsaslandırılır ki, yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin istintaqı ilə bağlı əsas problem bu cinayəti nəzərdə tutan normanın, yəni Cinayət Məcəlləsinin 193-cü maddəsinin düzgün qurulmamasından irəli gəlir. Belə ki, qeyd olunan maddədə qanunverici ziyanın vurulmasını və gəlirin əldə olunmasını yalançı sahibkarlığın obyektiv cəhətinin zəruri tərkib əlaməti kimi ön plana çəkərək, “xeyli” və “külli” miqdar kimi kəmiyyət hədləri müəyyənləşdirir. Bu da nəticə etibarilə adı çəkilən cinayətin ictimai təhlükəliliyinin xarakterini onun dərəcəsiindən asılı vəziyyətə salır. Bu baxımdan, 193-cü maddənin dispoziisiyasından “xeyli” və “külli” miqdar sözlərinin çıxarılması məqsədəmüvafiqdir. Çünki yalançı sahibkarlığın ictimai təhlükəsi onun vurduğu ziyanın miqdarından və ya əldə olunmuş gəlirin məbləğindən asılı olmayaraq, bu cinayətin məhz cəmiyyətin iqtisadi əsaslarına zərbə vurma təhlükəsi ilə əlaqələndirilməlidir. Qanunvericinin əməli kriminallaşdırarkən yol vermiş olduğu bu qeyri-dəqiqlik yalançı sahibkarlığın istintaq metodikası üçün də kifayət qədər ciddi problemlər yaradır. Belə ki, ibtidai araşdırma zamanı faktları gizlətmək və təhrif

etmək yolu ilə vurulmuş faktiki zərərin və ya əldə edilmiş qeyri-qanuni gəlirin miqdarını kiçiltmək elə də çətin deyildir. Bu da nəticə etibarilə, yalançı sahibkarlıqla bağlı cinayətlərin latent qalmasına şərait yaradır. Deməli, Cinayət hüquqi-normanın özü birbaşa olaraq, yalançı sahibkarlığın istintaqı üçün “manea” rolunu oynayır.

2. Müəllif tərəfindən yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin təkbaşına törədilməsinin qeyri-mümkünlüyü xüsusilə vurğulanır. Çünki birincisi, əgər burada hüquqi şəxsin yaradılması və fəaliyyət göstərməsindən söhbət gedirsə, həmin hüquqi şəxsin təsisçiləri, məsul işçiləri cinayətin iştirakçısı kimi çıxış edirlər. İkincisi, yalançı sahibkarlıq əksər hallarda başqa qanunsuz əməllərin (məsələn: narkotik vasitələrin dövriyyəsi, “çirkli pulların yuyulması” və s.) ört-basdır edilməsi məqsədilə törədilir ki, həmin əməllər cinayətkar birliklər tərəfindən törədilir. Üçüncüsü, yalançı sahibkarlıqla məşğul olan cinayətkarlar öz məqsədinə çatmaq üçün həm dövlət orqanlarında, həm də müxtəlif müəssisə və təşkilatlarda “dayaq nöqtələri” axtarırlar. Bu da nəticə etibarilə, cinayətkarların daha böyük təşkilatlarda birləşməsinə gətirib çıxarır. Ona görə də Cinayət Məcəlləsinin 193-cü maddəsində “cinayətkar birlik tərəfindən törədilmə” əlamətinin tövsifedici hal kimi nəzərdə tutulması məqsədmüvafiqdir.

3. Müəllif tərəfindən qeyd olunur ki, yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin latent qalmasına təsir göstərən amillərdən biri kimi oxşar qrup cinayətlərinin istintaqındakı problemlər çıxış edir. Aparılmış anket sorğusunun nəticələrinə görə, təcrübi işçilərin əksəriyyəti yalançı sahibkarlıq və dələduzluq arasındakı hədləri dəqiq müəyyənləşdirməyərək, əksər hallarda birinci cinayətə görə icraata başlayır və sonradan tövsifi dəyişirlər. Belə qarışıqlıq ondan irəli gəlir ki, çox vaxt müstəntiqlər yalançı sahibkarlıqda maddi ziyan vurulmasını zəruri tərkib əlaməti kimi nəzərə almır və yalançı sahibkarlıq və dələduzluğu ideal məcmu kimi tövsif edirlər. Bu da nəticə etibarilə, cinayət tərkibinin bir əlamətinin, yəni maddi ziyanın iki dəfə tövsifinə gətirib çıxarır. Problemin digər tərəfi isə onunla bağlıdır ki, müxtəlif cinayətlərin istintaqını aparan prokurorluq və icra hakimiyyəti orqanları yalançı sahibkarlıq faktlarına biganə yanaşırlar və əsas diqqəti öz aidiyyətlərində olan cinayət əməllərinə verərək, yalançı sahibkarlıqdan yan keçirlər. Bu da ondan irəli gəlir ki, təcrübi işçilər adı çəkilən cinayətin ictimai təhlükəlilik dərəcəsini hələ də tam dərk etmirlər.

Əslində məsələnin qanunvericilik baxımdan həllinə dair hansısa bir təklif irəli sürülməsinə ehtiyac yoxdur. Çünki qanunverici formal olaraq, bu problemi həll etmişdir. AR Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 215.6-cı maddəsinə görə, işin bir neçə istintaq orqanına aid olduğu müəyyən edildikdə, birgə istintaq qrupu yaradılır və bu qrup mübarizə tədbirlərini qarşılıqlı əlaqəli icra edir. Deməli, problem təcrübi işçilərin fəaliyyətinin subyektiv tərəfindən asılıdır. Ona görə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının vəzifəli şəxslərinin iştirakı ilə müxtəlif trening və seminarların keçirilməsi, azad sahibkarlıq fəaliyyətinə qəsd edən cinayətlərin yüksək ictimai təhlükəliliyinə dair məsələlərin geniş müzakirə edilməsi nəticə etibarilə, yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin də latentlik səviyyəsinin aşağı düşməsinə gətirib çıxara bilər.

4. Müəllif tərəfindən əsaslandırılır ki, “cinayət” və “cinayətkar fəaliyyət” anlayışları arasında bərabərlik işarəsi qoymaq olmaz. Birinci sırf cinayət-hüquqi məzmunu malikdirsə, ikinci anlayış kriminalistik səciyyə daşıyır. Bu baxımdan, kriminalistik xarakteristikadan bəhs edərkən, “cinayətkar fəaliyyət” termini istifadə olunmalıdır. Cinayətkar fəaliyyətin kriminalistik xarakteristikası dedikdə, onun tərkib elementlərinin uyğun informasiya daşıyıcılarında əks olunma mexanizminin qanunauyğunluqları və həmin daşıyıcılar arasındakı əlaqənin xarakteri barədə məlumatların məcmusu başa düşülür.

5. Müəllif tərəfindən yalançı sahibkarlıq cinayətinin kriminalistik xarakteristikasının tərkibində imperativ və fakultativ elementlər müəyyənləşdirilir. Belə ki, yalançı sahibkarlığın kriminalistik xarakteristikasının quruluşu daha da zənginləşdirilərək, onun elementləri sırasına cinayətin törədilmə mexanizmi, “hüquqi şəxs” haqqında məlumatlar, oxşar qrup cinayətləri haqqında və iştirakçılıqla bağlı məlumatlar da daxil edilir və bu elementlərin istintaq metodikası üçün əhəmiyyəti ətraflı şəkildə şərh olunur.

6. Müəllif tərəfindən qeyd olunur ki, yalançı sahibkarlıq cinayətinin törədilməsi üçün cinayətkarın xüsusi iqtisadi biliklərə malik olması əsas şərtidir və bir qayda olaraq, yalançı sahibkarlıq cinayətinin subyektləri savadlı şəxslər olurlar. Həmçinin, bu cinayət iqtisadi məzmunlu əməliyyatların icrası yolu ilə həyata keçirilir. Ona görə də yalançı sahibkarlığın ibtidai araşdırması zamanı istintaq hərəkətlərinin keçirilməsində mütəxəssisin iştirakı məcburi hal kimi müəyyənləşdirilməlidir.

7. Müəllif tərəfindən yalançı sahibkarlığın istintaqı zamanı ilkin istintaq şəraitlərinin müəyyən olunması cinayət-prosessual qanunvericiliklə əlaqələndirilir. Belə ki, adı çəkilən cinayətin törədilməsi barədə məlumatlar istintaqa müxtəlif mənbələrdən daxil ola bilər və bu məlumatlara icraata başlamanın prosessual əsasları olan fiziki və hüquqi şəxslərin məlumatları, KİV-dən daxil olmuş məlumatlar, vəzifəli şəxslərin məlumatları və cinayət təqibi orqanlarının qərarları aid edilir. Məhz həmin məlumatlar yalançı sahibkarlıq cinayətləri üzrə istintaqın ilkin mərhələsində tipik istintaq şəraitlərinin formalaşmasını şərtləndirən amillərdən biri kimi çıxış edir.

8. Müəllif tərəfindən əsaslandırılır ki, yalançı sahibkarlıq cinayətini nəzərdə tutan norma özü blanket xarakterlidir. Ona görə də bu cinayətlə bağlı istintaq təcrübəsinin problemlərini araşdırarkən, yalnız cinayət-hüquqi və kriminalistik aspektlərlə kifayətlənməməli, kompleks şəkildə tədqiqat aparılmalıdır. Belə ki, əgər yalançı sahibkarlıqla məşğul olan cinayətkarlar hüquqi şəxs yaradaraq, öz məqsədlərini icra edirlərsə, deməli, onlar artıq bir vergi subyekti qismində də çıxış edir, müxtəlif banklarla əməkdaşlıq edirlər və s. Elə bu səbəbdən də, yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin latentliyini şərtləndirən amillərin aradan qaldırılması üçün vergi, bank, maliyyə və digər hüquq sahələrində mövcud olan boşluqlar da aradan qaldırılmalı, müxtəlif trening, ixtisaslaşma kurslarının təşkili yolu ilə vergi və bank işçilərinin məlumatlılıq səviyyəsi artırılmalıdır.

Tədqiqatın təcrübi və nəzəri əhəmiyyəti yalançı sahibkarlığın istintaq metodikasını daha keyfiyyətli və səmərəli etmək üçün əsaslandırılmış konkret tövsiyələrin formulə edilməsində ifadə olunur. Dissertasiyada irəli sürülmüş metodiki tövsiyələr yalançı sahibkarlığın istintaqı zamanı hüquq mühafizə orqanları tərəfindən uğurla istifadə oluna bilər. Dissertasiyada cinayət və cinayət-prosessual qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı verilmiş təkilflər qanunverici tərəfindən hüquq yaratma fəaliyyətində nəzərə alın bilər. Bundan başqa, istintaq metodikasının nəzəri-hüquqi problemləri ilə bağlı müddəalar hüquq mühafizə orqanları üçün kadrların hazırlanması zamanı tədris prosesində, bu istiqamətdə aparılacaq elmi-tədqiqat işlərində istifadə oluna bilər.

Tədqiqat nəticələrinin aprobasiyası. Dissertasiyanın mühüm aspektləri ilə bağlı məsələlər Azərbaycan Respublikasında və xarici

ölkələrdə nəşr olunmuş (Beynəlxalq hüquq və integrasiya problemləri, Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri, AMEA Elmi əsərlər, Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri, Məhkəmə ekspertizası, kriminalistika və kriminologiyanın aktual məsələləri, Оперативник (сыщик), Бизнес в законе və s.) elmi jurnallarda çap olunmuşdur. Dissertasiya tədqiqatının materialları müəllif tərəfindən bir çox elmi və praktiki konfranslarda ("Hüquq elminin aktual problemləri" mövzusunda Respublika elmi-nəzəri konfransının materialları, Материалы Международной научно-практической конференции-Правовые проблемы противодействия преступлениям и иным правонарушениям və s.) şərh edilmişdir. Bundan başqa, dissertasiyanın materialları Bakı Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsində tədris prosesində kriminalistika kursu üzrə mühazirə və seminarlarda istifadə olunur.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiyanın quruluşu və həcmi tədqiqatın obyektinə və predmetinə ilə müəyyənlanmışdır. Dissertasiya girişdən, doqquz yarım-fəsilə əhatə edən üç fəsildən, nəticədən, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından və əlavələrdən ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə seçilmiş tədqiqat mövzusunun aktuallığı əsaslandırılmış, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, müdafiəyə çıxarılacaq əsas müddəalar müəyyən edilmiş, tədqiqatın metodoloji və nəzəri əsası, obyektinə və predmetinə, təcrübə və nəzəri əhəmiyyəti, tədqiqat mövzusunun işlənmə səviyyəsi, tədqiqat nəticələrinin aprotasiyası və dissertasiyanın quruluşu barədə məlumatlar öz əksini tapmışdır.

Birinci fəsil **"Yalançı sahibkarlığın cinayət-hüquqi və kriminoloji xarakteristikası və onların metodik əhəmiyyəti"** adlanır və üç yarım-fəsildən ibarətdir. Bu fəslin **"Yalançı sahibkarlıq cinayətinin ictimai təhlükəliliyinin istintaq metodikası ilə qarşılıqlı əlaqəsi"** adlanan birinci yarım-fəslində yalançı sahibkarlığın yeni bir cinayət olduğu qeyd olunur və ilk öncə, bu cinayətin kriminallaşdırılmasının nəzəri əsasları barədə şərh verilir. Qeyd edilir ki, hər hansı bir əməlin qanunverici tərəfindən cinayət qismində qəbul olunması üçün əsas meyar rolunda həmin əməlin ictimai təhlükəliliyi

çıxış edir. İctimai təhlükəlilik əməlin ictimai münasibətlərə ziyan yetirmə xüsusiyyətidir. Bununla yanaşı, əməlin kriminallaşdırılması zamanı hüququn prinsipləri də rəhbər tutulmalıdır. Yalançı sahibkarlığın normal sahibkarlıq fəaliyyətinin əsaslarını müəyyənləşdirən ictimai münasibətlərə qəsd etməsi bu əməlin ictimai təhlükəliliyini xarakterizə edir. Ona görə də Qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsinin 193-cü maddəsi adı çəkilən cinayəti iqtisadi cinayətlər sırasında nəzərdə tutmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, 193-cü maddə ilə ehtiva olunan norma blanket xarakterlidir. Yalançı sahibkarlığın həm cinayət-hüquqi, həm də kriminalistik xarakteristikalarının şərhini vermək üçün digər hüquq sahələrinin (mülki, vergi, bank, maliyyə və s.) normalarına da istinad etmək lazımdır.

Yalançı sahibkarlığın əsas səciyyəvi xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu cinayəti törədən şəxsin hərəkətlərində sahibkarlıq fəaliyyətinin bir çox komponentləri mövcud olur, lakin bütün bu hərəkətlərin əsasında aldatma faktının dayanması məhz yalançı sahibkarlığı normal sahibkarlıqdan fərqləndirir. Ona görə də sahibkarlıq fəaliyyətinin əlamətləri tərəfimizdən qısa şəkildə şərh edilmişdir. Bu əlamətlərlə bağlı hüquq ədəbiyyatında müxtəlif nəzər nöqtələri mövcuddur. Eyni zamanda “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” 15 dekabr 1992-ci il tarixli AR Qanununun 1-ci maddəsində də həmin əlamətlərdən bir neçəsi sadalanır. Fikrimizcə, qanunvericinin sahibkarlıq fəaliyyətinə verdiyi anlayış bir qədər məhdud səciyyə daşıyır və həmin anlayışın aşağıdakı kimi formulə edilməsi məqsədmüvafiqdir: “Sahibkarlıq fəaliyyəti-qanunla müəyyən olunmuş qaydada dövlət qeydiyyatından keçmiş şəxsin (fiziki və ya hüquqi) müstəqil surətdə həyata keçirdiyi, əsas məqsədi əmlak istifadəsindən, əmtəə satışından, işlər görülməsindən və ya xidmətlər göstərilməsindən sistemli və daimi mənfəət əldə etməkdən ibarət olan fəaliyyətdir.”

Qeyd etmək lazımdır ki, yalançı sahibkarlıq əksər hallarda başqa cinayətlərin törədilməsi və ya ört-basdır edilməsi məqsədilə törədilir. Ona görə də bu cinayəti oxşar qrup cinayətlərindən fərqləndirmək lazımdır. Belə fərqləndirmə cinayət hüququnun predmeti olsa da, bu məsələnin tədqiqat çərçivəsində qısa formada şərhə zəruri hesab olunmuşdur. Çünki belə şərh yalançı sahibkarlığın istintaqi metodikası üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Yalançı sahibkarlığın dələduzluq, qanunsuz sahibkarlıq, cinayət yolu ilə əldə olunmuş pul

vəsaitlərini və ya digər əmlakı leqallaşdırma, vergi ödəməkdən yayınma və s. cinayətlərlə fərqli və oxşar əlamətləri müəyyənləşdirilmişdir. Bundan əlavə, qeyd etmək lazımdır ki, Asiya və Baltikyanı dövlətlərdən fərqli olaraq, əksər Avropa və İngilis-Amerikan sisteminə daxil olan dövlətlərdə yalançı sahibkarlıq termininə rast gəlinmir. Bu dövlətlər öz cinayət hüquqlarında dələduzluğa geniş anlayış verərək, yalançı sahibkarlığı da dələduzluq kimi tövsif edirlər.

“Yalançı sahibkarlıq cinayətinin cinayət-hüquqi xarakteristikası və onun metodik əhəmiyyəti” adlanan ikinci yarımfəsildə yalançı sahibkarlığın cinayət-hüquqi xarakteristikası onun istintaq metodikasının tərkib elementi kimi müəyyənləşdirilir və bu xarakteristikanın dörd əsas elementi şərh edilir: obyekt, obyektiv cəhət, subyekt, subyektiv cəhət.

Yalançı sahibkarlığın bilavasitə əsas obyekt qismində normal sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə istiqamətlənmiş ictimai münasibətlər çıxış edir. Əlavə bilavasitə obyekt isə dispozisiyada nəzərdə tutulan cinayətin məqsədlərindən asılı olaraq dəyişkən xarakterə malik olur.

Yalançı sahibkarlığın obyektiv cəhəti yalnız müəssisə və ya hüquqi şəxsin yaradılması ilə məhdudlaşmır, burada ziyanın vurulması və gəlirin əldə olunması da zəruri tərkib əlaməti kimi qiymətləndirilir. Yəni bu cinayət maddi tərkibli bir cinayətdir. Lakin AR Cinayət Məcəlləsinin 193-cü maddəsində ziyanın xeyli və ya külli miqdarda göstərilməsini və kəmiyyət hədlərinin müəyyən edilməsini məqbul saymırıq. Belə ki, bu cür yanaşma yalançı sahibkarlığın ictimai təhlükəliliyinin xarakterini onu dərəcəsiindən asılı vəziyyətə salaraq, bu növ cinayətlərin istintaqı metodikası üçün çətinlik yaradır. Cinayət-hüquqi xarakteristikanın bu cür formalaşdırılması eyni zamanda, ədalət mühakiməsi əleyhinə cinayətlərin törədilməsinə də təkan vermiş olur ki, sonuncular yalançı sahibkarlığın araşdırılması prosesində törədilir. (Sübutların saxtalaşdırılması, cinayət törətmiş şəxsin bilərəkdən cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi şəklində və s.). Bunu təhqiqatçı və müstəntiqlər arasında apardığımız sorğunun nəticələri bir daha sübut edir. Belə ki, təcrübə işçilərinin 82%-i yalançı sahibkarlıqda ziyanın aşağı və yuxarı hədlərinin imperativ şəkildə müəyyənləşdirilməsini düzgün hesab etmirlər.

Problemə başqa prizmadan yanaşsaq, belə qənaətə gəlmək olar

ki, oğurluğun əsas tərkibində kəmiyyət həddinin göstərilməməsi həmin əməlin özünün ictimai təhlükəliliyi ilə izah edilir. Lakin dövlətin və cəmiyyətin iqtisadi əsaslarına zərbə vuran bir cinayətin-yalançı sahibkarlığın cəzalandırılması üçün isə 1000 manat həddini gözləmək lazımdır. Paralel olaraq, Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsinə nəzər salsaq, görərik ki, həmin Məcəllənin 200-cü maddəsində deyilir: “Yalançı sahibkarlıq, yəni kredit almaq, rüsumlardan azad olmaq və ya digər əmlak mənfəəti əldə etmək, yaxud qadağan edilmiş fəaliyyəti gizlətmək məqsədi ilə sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirmək niyyəti olmadan müəssisə və digər hüquqi şəxsin yaradılmasına görə iyirmi manatdan əlli manatadək miqdarda cərimə edilir”. Deməli, qanunverici sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirmək niyyəti olmadan hüquqi şəxsin yaradılmasını nəticəsindən asılı olmayaraq, inzibati xəta hesab edir. Belə olan halda, 1000 manatdan aşağı həddə vurulan ziyan varsa, əməl necə tövsif olunmalıdır? – Bu sual 193-cü maddənin təfsiri zamanı cavabsız qalır və bir daha sübut edir ki, bu dispozişiyada ziyanın hədlərinin göstərilməsinə ehtiyac yoxdur.

Yalançı sahibkarlıq cinayətləri hər bir halda qəsdən törədilir. Bu cinayətin subyektı qismində 16 yaşına çatmış anlaqlı fiziki şəxs çıxış edə bilər.

Birinci fəslin üçüncü yarım fəslə **“Yalançı sahibkarlıq cinayətinin kriminoloji xarakteristikası və onun metodik əhəmiyyəti”** adlanır. Qeyd etmək lazımdır ki, yalançı sahibkarlığı həm cinayət-hüquqi, həm də kriminalistik aspektdən şərh edən tədqiqatçılar kriminoloji məsələlərdən yan keçmişlər. Fikrimizcə, yalançı sahibkarlığın kriminoloji xarakteristikasının əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, kriminoloji təhlil və ümumiləşdirmələr cinayətlərin qarşısının alınmasına yönəlmiş profilaktik fəaliyyətlə bağlı bir çox kriminalistik tövsiyələrin işlənilməsinə hazırlanmasına şərait yaradır. Qeyd etmək lazımdır ki, yalançı sahibkarlıq iqtisadi cinayətlər qrupuna daxil olduğu üçün bu cinayətin törədilməsi cinayətkarın iqtisadi biliklərə malik olmasını, yəni peşəkarlığını tələb edir. Digər tərəfdən isə, bu cinayət bir çox cinayətlərin törədilməsi, ört-basdır edilməsi məqsədilə planlaşdırıldığı üçün adətən, mütəşəkkil dəstələr və ya cinayətkar təşkilatlar tərəfindən törədilir. Ona görə də yalançı sahibkarlıq mütəşəkkil və peşəkar cinayətkarlığın bir növü kimi qiymətləndirilməlidir.

Sahibkarlıq fəaliyyəti çərçivəsində cinayətkarlığın yaranmasının sosial-iqtisadi şərtlərini və qarşısının alınması tədbirlərini təhlil edərkən vurğulamaq lazımdır ki, yalançı sahibkarlıq cinayətləri üçün latentlik əlaməti xarakterikdir. Bu növ cinayətlərin operativ olaraq aşkar edilməsi və açılması hallarına təcrübədə çox az rast gəlinir. Çünki “guya sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirən subyektlər” qanunla sahibkarlara verilən hüquqları ön plana çəkərək, dövlət orqanları və vəzifəli şəxslərinə onların fəaliyyətinə nəzarət etməyə imkan vermirlər. Digər tərəfdən isə, latentliyi şərtləndirən başqa bir aspekt hüquq mühafizə orqanlarının bu növ cinayətlərlə mübarizə səviyyəsinin aşağı olmasıdır. Belə ki, vergi və digər dövlət orqanları tərəfindən vaxtında operativ nəzarət gücləndirilmiş şəkildə aparılırsa, yalançı sahibkarlıq faktlarını tez bir zamanda aşkara çıxarıb ifşa etmək olar. Bununla yanaşı, cinayətin qurbanlarının, yəni adi insanların da iqtisadi cinayətkarlıq barədə az məlumatlandırılması yalançı sahibkarlığın inkişafına təsir göstərir. Belə ki, təcrübə işçilər arasında aparılmış anket sorğusunun nəticələrinə görə, çox nadir hallarda (3 %) yalançı sahibkarlıq üzrə araşdırmalar vətəndaşların müraciəti əsasında başlanır. Fikrimizcə, bu cəmiyyətdə insanların hüquq-mühafizə orqanlarının işinə inamının aşağı səviyyədə olması ilə əlaqədardır. Həmçinin, adi insanlar şəxsi maraqlara daha çox üstünlük verdiyi üçün məhz yalançı sahibkarlar tərəfindən ictimai münasibətlər zəminində, eləcə də onların da mənafeələrinin pozulmasının fərqi nə qədərdir. Bundan əlavə, çox vaxt yalançı sahibkarlığın qurbanları cinayətkar qəsdə məruz qaldıqlarını heç dərk etmirlər ki, bu da məlumatlanmanın aşağı səviyyəsindən xəbər verir.

Qeyd olunanlar əsasında belə nəticəyə gəlmək olar ki, kriminoloji məsələlərə aydınlıq gətirilməsi yalançı sahibkarlıq cinayətləri üzrə kriminalistik metodikanın da işini asanlaşdırır. Çünki birinci növbədə, məhz yalançı sahibkarlığın törədilmə səbəb və şəraiti sonradan tipik istintaq şəraitlərini formalaşdıran faktor rolunda çıxış edir. Digər tərəfdən isə, cinayətkarın şəxsiyyətinin, cinayətin qurbanlarının, eləcə də cinayətin iştirakçılarının kriminoloji aspektdən təhlili müxtəlif istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi zamanı taktiki üsulların seçimində müstəntiqə geniş imkanlar yaratmış olur.

İkinci fəsil **“Yalançı sahibkarlığın kriminalistik xarakteristikası”** adlanır və iki yarım-fəsildən ibarətdir. Bu fəslin **“Cinayətkar fəaliyyətin kriminalistik xarakteristikasına ümumi**

yanaşmalar” adlanan birinci yarımfəslində aparılan tədqiqat nəticəsində belə qənaətə gəlinmişdir ki, “cinayət” və “cinayətkar fəaliyyət” anlayışları arasında bərabərlik işarəsi qoymaq olmaz. Birinci sırf cinayət-hüquqi məzmunu malikdirsə, ikinci anlayış kriminalistik səciyyə daşıyır. Bu baxımdan, kriminalistik xarakteristikadan bəhs edərkən, “cinayətkar fəaliyyət” terminindən istifadə etmək daha doğru olardı. Bununla yanaşı, cinayət-hüquqi xarakteristika tədricən deyil, qısa müddət ərzində qanunvericilik prosesində formalaşdırılır, hüquqi qüvvəyə malik olur və məcburi xarakter daşıyır. Kriminalistik xarakteristika isə elmi kateqoriya olub, alimlər və tədqiqatçılar tərəfindən ayrı-ayrı növ cinayətlər üzrə uzun müddətli təcrübəni öyrənməklə formalaşdırılır, hüquqi qüvvəyə və imperativliyə malik olmur.

Cinayət-hüquqi xarakteristika elementlər haqqında məlumatlardan deyil, onların özündən və əlamətlərindən ibarət olur. O, bütün növlərdən olan cinayətlər üçün dörd daimi elementə malikdir. Kriminalistik xarakteristikanın elementləri isə daha geniş sərhədləri əhatə edir.

Kriminalistik ədəbiyyatda cinayətkar fəaliyyətin kriminalistik xarakteristikasına müxtəlif şərhlər verilmişdir. Bir qrup müəlliflər bu anlayışla cinayət-hüquqi xarakteristika arasında sədləri pozaraq, onların quruluşunu eyniləşdirirlər, digər qrup müəlliflər isə kriminalistik xarakteristikanın məzmununa bir çox kriminoloji elementləri də daxil edərək süni şəkildə genişləndirməyə yol verirlər. Cinayətkar fəaliyyətin kriminalistik xarakteristikası dedikdə, onun tərkib elementlərinin uyğun informasiya daşıyıcılarında əks olunma mexanizminin qanunauyğunluqları və həmin daşıyıcılar arasındakı əlaqənin xarakteri barədə məlumatların məcmusu başa düşülür.

Kriminalistik xarakteristikanın ümumi, növ və konkret cinayətin xarakteristikalarına bölgüsü aparılmışdır. Hesab edirik ki, ümumi kriminalistik xarakteristika abstraksiyadan başqa bir şey deyildir və bunu istintaq təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi və keçirilən anket sorğularının nəticələri bir daha sübut edir.

İkinci yarımfəsil **“Yalançı sahibkarlığın kriminalistik xarakteristikası və onun elementlərinin qarşılıqlı əlaqəsinin təhlili”** adlanır. Bu yarımfəsildə qeyd olunur ki, konkret cinayətin kriminalistik xarakteristikasının metodiki əhəmiyyətini açmaq üçün onun quruluş

elementlərinin təhlili mütləq səciyyə daşıyır. Yalançı sahibkarlığın kriminalistik xarakteristikası özündə aşağıdakı elementlər haqqında məlumatları ehtiva edir: cinayətkarın şəxsiyyətinin xarakteristikası; cinayətin törədilmə mexanizmi; yaradılmış və fəaliyyət göstərən hüquqi şəxs və ya müəssisə haqqında məlumatlar; cinayətin törədilməsi, ört-basdır edilməsi və gizlədilməsi üsulları; cinayətin törədilmə vaxtı və yeri, şəraiti; cinayətin tipik maddi izləri; mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar qrup haqqında məlumatlar; oxşar qrup cinayətləri haqqında məlumatlar; cinayətin motiv və məqsədi.

Bu məlumatların əks olunduğu informasiya daşıyıcıları arasındakı əlaqə ehtimalı xarakter daşıyır. Onu da xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, bu elementlərdən bir çoxu artıq kriminalist alimlər tərəfindən tədqiq olunmuşdur. Lakin onların sırasında cinayətin törədilmə mexanizmi, yaradılmış və fəaliyyət göstərən hüquqi şəxs haqqında məlumatlar və oxşar qrup cinayətləri haqqında məlumatlar tərəfimizdən bu siyahıya əlavə edilmişdir. Belə ki, yalançı sahibkarlığın kriminalistik xarakteristikasının zəruri elementlərindən biri olan törədilmə mexanizmi qanunsuz fəaliyyətlə məşğul olacaq hüquqi şəxsin və ya müəssisənin yaradılması haqda qərara alınmasından onun kriminal nəticələrə gətirib çıxarmasınadək olan dövrdə cinayətkarın və ya cinayətkar qrupun fəaliyyətini ehtiva edir. Şərti olaraq, yalançı sahibkarlığın törədilmə mexanizmi tərəfimizdən dörd mərhələ üzrə təhlil olunmuşdur: 1.hazırlıq; 2.qeydiyyat; 3.qeydiyyatdan sonrakı fəaliyyət; 4. kriminal nəticənin əldə olunması.

Yalançı sahibkarlıq cinayətinin xarakterik cəhəti onda ifadə olunur ki, bu cinayəti törədən cinayətkar və ya cinayətkar qrup öz kriminal məqsədinə nail olmaq üçün “saxta hüquqi şəxs” yaradır və əməliyyatlar məhz bu hüquqi şəxsin adından icra olunur. Ona görə də həmin saxta müəssisə haqqında məlumatlar kriminalistik xarakteristikanın elementləri sırasında təhlil olunmalıdır. Bundan əlavə, saxta əməliyyatları həyata keçirən müəssisə yalançı sahibkarlıqla paralel şəkildə başqa cinayətləri də törədə bilər və ya əksinə, yalançı sahibkarlıq başqa cinayətlərin ört-basdır edilməsi məqsədilə icra oluna bilər. Bu baxımdan, oxşar qrup cinayətlər haqqında məlumatlar da xüsusi metodiki əhəmiyyətə malikdir və kriminalistik xarakteristikanın elementlərindən hesab olunur.

Yalançı sahibkarlığın törədilmə üsulu maddi izlərdə öz ifadəsini

tapır ki, həmin izlər cinayətin törədilmə mexanizminin mərhələlərindən asılı olaraq, adətən sənədlərdə əks olunur. Yalançı sahibkarlığın törədilmə üsulları onun məqsəd-lərindən asılı olaraq dəyişir. Belə ki, əksər hallarda bu cinayət kredit almaq, vergilərdən yayınmaq və sair qanunsuz əməliyyatları gizlətmək məqsədilə törədilir. Yalançı sahibkarlığın törədilmə üsulunun şərhı kriminal fəaliyyətin görünən və görünməyən tərəflərini fərqləndirməyə imkan verir. Bu tərəflər müstəqil şəkildə mövcud olsa da, hər zaman görünməyən tərəflər görünən tərəflərin formalaşmasını şərtləndirir.

Yalançı sahibkarlıq cinayəti bir qayda olaraq, qrup şəkilndə törədilir. Ona görə də AR Cinayət Məcəlləsinin 193-cü maddəsinə “cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən törədilmə” kimi tövsiyədici halın daxil edilməsini və cinayətkar qrupun əlamətlərinin kriminalistik xarakteristikanın elementlərindən biri kimi qəbul olunmasını məqsədmüvafiq sayırıq.

Yalançı sahibkarlığın kriminalistik xarakteristikasının elementlərindən birini də cinayətin törədilmə şəraiti haqqında məlumatlar təşkil edir. Fikrimizcə, belə şərait cinayət törədilib başa çatana qədər mövcud olur və hadisə yerinin şəraitinin formalaşmasını şərtləndirir. Hadisə yerinin şəraiti isə inkişaf edərək, ümumiləşir və kriminal şəraiti formalaşdırır.

Yalançı sahibkarlıq cinayətləri üzrə cinayətkar qismində bir qayda olaraq, yaradılmış kommersiya təşkilatının təsisçiləri, onun direktorları, məsul şəxsləri (mühasib, anbardar və s.), hüquqi şəxsin adından etibarnamə ilə çıxış edən şəxslər, eləcə də digər işçilər göstərilə bilər. Burada əsas səciyyəvi cəhət odur ki, edilən bütün hərəkətlər subyektlərin birbaşa qəsdı ilə ehtiva olunur, yəni qanunsuz və ya saxta hər hansı bir sənədi imzalayan və ya tərtib edən şəxs öz hərəkətinin nə ilə nəticələnəcəyini çox yaxşı bilir. Qeyd etmək lazımdır ki, cinayətkarın şəxsiyyətinin öyrənilməsi cinayətlərin istintaqı zamanı kriminalistik məqsədlərin yerinə yetirilməsində əvəzsiz rola malikdir. Ona görə də ibtidai araşdırmanın ilkin mərhələsindən başlayaraq, cinayətkarın şəxsiyyəti barədə məlumatlar təqsirləndirilən şəxsin psixologiyasının təhlili fonunda əldə olunur ki, bu zaman müşahidə, müstəqil xarakteristikaların ümumiləşdirilməsi, söhbət, sənədli məlumatların təhlili və s. metodlardan istifadə edilir.

Yalançı sahibkarlığın kriminalistik xarakteristikasının quruluşunu şərh edərək, onu sübut etmə predmetindən də fərqləndirmək lazımdır. İkinci anlayış prosessual səciyyə daşıyarsa, birinci anlayış kriminalistik məqsədlər üçün istifadə olunur və bütövlükdə sübut etmə predmetinə daxil olan halların müəyyənləşdirilməsi işinin asanlaşdırılmasına xidmət edir.

Üçüncü fəsil **“Yalançı sahibkarlığın istintaq metodikasının xüsusiyyət-ləri”** adlanır və dörd yarım fəsildən ibarətdir. Bu fəslin **“İstintaqın planlaşdırılması, ilkin istintaq şəraitləri və irəli sürülən fərziyyələr”** adlanan yarım fəslində qeyd edilir ki, yalançı sahibkarlıq cinayəti ilə bağlı istintaq metodikası cinayət-prosessual qanunvericiliklə qarşılıqlı əlaqəli şəkildə araşdırılmalıdır. Belə ki, adı çəkilən cinayətin törədilməsi barədə məlumatlar istintaqa müxtəlif mənbələrdən daxil ola bilər və bu məlumatlar tipik ilkin istintaq şəraitlərinin formalaşmasını şərtləndirən amillərdən biri kimi çıxış edir. Ona görə də yalançı sahibkarlıq üzrə icraata başlamanın prosessual əsasları olan fiziki və hüquqi şəxslərin məlumatları, KİV-dən daxil olmuş məlumatlar, vəzifəli şəxslərin məlumatları və cinayət təqibi orqanlarının qərarları tədqiqat zamanı nəzərdən keçirilmiş və bunun əsasında müəyyən edilmişdir ki, yalançı sahibkarlıq cinayətləri üzrə istintaqın ilkin mərhələsində aşağıdakı tipik istintaq şəraitlərindən biri mövcud olur: Yalançı sahibkarlıq vətəndaşlar və ya hüquqi şəxslər tərəfindən aşkar olunmuşdur, təqsirli şəxslərin dairəsi barədə bəzi məlumatlar var; Yalançı sahibkarlıq vergi, nəzarət-təftiş yoxlamaları nəticəsində aşkar edilmişdir, təqsirli şəxslər barədə məlumatlar var; Yalançı sahibkarlıq əməliyyat-axtarış orqanları tərəfindən aşkar edilmişdir; Yalançı sahibkarlıq başqa cinayətlərin istintaqı zamanı aşkar edilmişdir, cinayətkar qrupun üzvləri barədə dəqiq məlumatlar mövcud deyil; Cinayətkar qrupun hər hansı bir üzvünün tutulması nəticəsində yalançı sahibkarlıqla məşğul olma faktı mövcuddur, lakin digər üzvlər barədə heç bir məlumat mövcud deyil.

Beləliklə, yuxarıda qeyd olunan mənbələrdən daxil olmuş məlumatlara əsaslanan və cinayət işi üzrə icraatı başlayan müstəntiq ilkin olaraq, öz fəaliyyətini planlaşdırır. İstintaqın planlaşdırılması müstəntiqin əqli yaradıcılıq fəaliyyəti olub, toplanmış məlumatların təhlili əsasında istintaqın istiqamətini, vəzifələrini və qanun çərçivəsində onların həlli üsul və vəsaitlərini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Qeyd

olunduğu kimi, ibtidai istintaq mürəkkəb fəaliyyət olduğundan onun plansız həyata keçirilməsini təsəvvür etmək mümkün deyildir. Plansız və pərakəndə şəkildə həyata keçirilən istintaq yalnız təsadüf nəticəsində müvəffəqiyyətlə başa çata bilər. Yalançı sahibkarlığın planlaşdırılması xüsusiyyətlərini şərh etməzdən əvvəl təəssüflə qeyd etmək istərdik ki, müstəntiq və təhqiqatçılar planlaşdırmanın metodik əhəmiyyətini yetərinə qiymətləndirə və bundan yararlanı bilmirlər. Təcrübədə çox vaxt, ümumiyyətlə, yazılı plan tərtib olunmur. Bunu apardığımız anket sorğusunun nəticələri bir daha sübut edir. Fikrimizcə, planlaşdırma özü mürəkkəb bir sistem kimi çıxış edir və onun şifahi şəkildə tələb olunan keyfiyyətlə həyata keçirilməsi qeyri-mümkündür. Ona görə də istintaq planı mütləq yazılı şəkildə tərtib olunmalıdır.

Yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin latent qalmasına təsir göstərən amillərdən biri kimi oxşar qrup cinayətlərinin istintaqındakı problemlər çıxış edir. Problemin iki tərəfi mövcuddur: Birincisi, AR Vergilər Nazirliyinin müstəntiqləri yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin ibtidai istintaqı zamanı digər oxşar qrup cinayətlərin əlamətlərini aşkar etdikdə, hansı tədbirləri görməlidir? – Həm AR CPM, həm də “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında AR Qanununun və həmin Qanunla təsdiq edilmiş AR Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 avqust 2000-ci il tarixli Fərmanı problemin bu tərəfini həll etmişdir. Belə ki, AR Prezident Fərmanında 31 növ cinayət əməlinin adı çəkilir və müəyyən edilir ki, yalançı sahibkarlığın istintaqını aparan Vergilər Nazirliyinin müstəntiqləri həmin növ cinayətlərin əlamətlərini aşkar edərsə, bu cinayətlərin də istintaqı Vergilər Nazirliyi tərəfindən aparılır. Deməli, belə hallarda AR CPM-nin 49-cu maddəsi rəhbər tutularaq, cinayət təqibi bir icraatda birləşdirilir.

Problemin ikinci tərəfi o zaman özünü biruzə verir ki, yalançı sahibkarlıq cinayəti başqa cinayətlərin istintaqı zamanı prokurorluq və ya başqa müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən aşkar edilsin. Məsələn: Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən gömrük ödənişlərindən yayınmanın (AR CM maddə 209) araşdırılmasında və ya prokurorluq tərəfindən cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılmasının (AR CM maddə 193-1) istintaqında və s. İstintaq təcrübəsinin

ümumiləşdirilməsi və apardığımız sorğunun nəticələri bir daha sübut edir ki, müxtəlif cinayətlərin istintaqını aparan prokurorluq və icra hakimiyyəti orqanları yalançı sahibkarlıq faktlarına biganə yanaşırlar və əsas diqqəti öz aidiyyətlərində olan cinayət əməllərinə verərək, yalançı sahibkarlıqdan yan keçirlər. Bu da ondan irəli gəlir ki, təcrübə işçilər adı çəkilən cinayətin ictimai təhlükəlilik dərəcəsini hələ də tam dərk etmirlər.

Yalançı sahibkarlıq üzrə ibtidai istintaqın istintaq qrupları tərəfindən aparılması daha məqsədəmüvafiqdir.

İkinci yarım fəsil **“Ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsinin xüsusiyyətləri”** adlanır. Yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin istintaqı zamanı həyata keçirilən istintaq hərəkətləri və digər taktiki məsələlərin şərh olunduğu bu yarım fəsildə yuxarıda qeyd olunan ayrı-ayrı istintaq şəraitlərinə əsasən keçiriləcək istintaq hərəkətlərinin alqoritmi təhlil olunur və qeyd edilir ki, həmin istintaq hərəkətlərinin istiqaməti ilkin və sonrakı istintaq şəraitlərinə uyğun olaraq, müəyyənləşsə də, istənilən halda ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi taktikası bir çox ümumi xüsusiyyətlərlə səciyyələnir. Ona görə də yalançı sahibkarlığın istintaqında zəruri olan dindirmə, üzvləşdirmə, axtarış, götürmə, baxış, istintaq eksperimenti və s. bu kimi istintaq hərəkətləri və onların həyata keçirilməsi zamanı tətbiq olunan taktiki üsul və kombinasiyalar ayrı-ayrılıqda nəzərdən keçirilmişdir.

Yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin araşdırılması zamanı həyata keçirilən istintaq hərəkətlərindən biri dindirmədir. Dindirmə, bütün cinayət işləri üzrə istisnasız olaraq həyata keçirilən istintaq hərəkəti olsa da, onun prosesual, taktiki və psixoloji aspektləri ilə bağlı kifayət qədər elmi araşdırmalar aparılmış olsa da, mürəkkəb və çətin istintaq hərəkəti kimi qalmaqda davam edir. Fikrimizcə, yalançı sahibkarlığın istintaqı zamanı dindirmənin keçirilməsi taktikası dindirilən şəxslərin dairəsindən asılı olaraq müəyyənləşdirilməlidir. Belə ki, adı çəkilən cinayətlər üzrə dindirilən şəxsləri şərti olaraq, aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar: hüquqi şəxsin və ya müəssisənin təsisçi və rəhbərləri; dövlət orqanlarının vəzifəli şəxsləri; işçi heyəti; təşkilatın müxtəlif işgüzar münasibətlər yaratdığı və maliyyə-təsərrüfat əməliyyatları həyata keçirdiyi əməkdaşlar; digər şahidlər; zərərçəkmiş şəxslər.

Bir qayda olaraq, yalançı sahibkarlığın istintaqı zamanı dindirmə üçün münafişəli şərait xarakterik olur. Çünki dindirilən şəxslərin dairəsi savadlı və müəyyən ixtisasa malik olan şəxslərlə səciyyəli və onlar çox gözəl anlayırlar ki, müəyyən vaxtdan sonra onların prosessual statusu dəyişə bilər və verilən ifadələr ittihamın əsasına çevrilə bilər. Ona görə də dindirmənin uğurlu alınması üçün psixoloji kontaktın yaradılması və seçilən taktiki üsullar xüsusi rol oynayır. Dindirilən şəxslə psixoloji kontakt yaradan müstəntiq dindirmənin gedişində aşağıdakı taktiki üsullardan birini seçə və ya bir neçəsini taktiki kombinasiya formasında istifadə edə bilər: gözlənilməzlik üsulu, yalanın qarşısını alma üsulu, şəxsiyyətin “zəif tərəflərindən” istifadə, iş üzrə məlum olan sübutların təqdimi, istintaqın imkanlarının nümayiş etdirilməsi, “istintaq hiyləgərliyi”, emosional balans, söhbət və s.

Elm və texnikanın inkişafı digər elmlərlə yanaşı, kriminalistikanın da inkişafına mühüm təsir göstərir və bunun nəticəsi olaraq, dindirmənin yeni qeyri-ənənəvi üsulları işlənib hazırlanır. Belə üsullar sırasında poliqrafdan istifadə, xəttin psixodiagnostikası, musiqi və iy fonundan istifadə, distansion dindirmə, bioritmologiyanın imkanlarından istifadə, koqnitiv müsahibə və s.-ni göstərmək olar. Fikrimizcə, bu üsullar, əsasən, ölüm cinayətlərinin istintaqında yüksək səmərə verə bilər, iqtisadi cinayətlərin araşdırılması zamanı isə ənənəvi üsullarla da dindirməni uğurla başa çatdırmaq olar. Ona görə də həmin üsulların yalnız adlarını çəkməklə kifayətlənmiş oluruq.

Yalançı sahibkarlığın istintaqının ilkin mərhələsində hansı istintaq şəraitinin mövcud olmasından asılı olmayaraq, təxirəsalınmaz qaydada həyata keçirilən istintaq hərəkətlərindən biri də istintaq baxışdır. Bu cinayətlərin istintaqı zamanı istintaq baxışının əsasən aşağıdakı növləri həyata keçirilir: sənədlərə baxış; EHM-lərə baxış; fəaliyyət göstərən hüquqi şəxsin və ya müəssisənin hüquqi və faktiki ünvanlarına, təsərrüfat obyektlərinə, anbar və sair saxlanc yerlərinə baxış. Əksər hallarda istintaq baxışının nəticələri axtarış və götürmə istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsini şərtləndirir. Fikrimizcə, yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin istintaqında axtarışın uğurla başa çatmasına axtarışın gözlənilməz, paralel şəkildə aparılması, hazırlıq zamanı axtarışın planının müfəssəl qaydada tərtibi, axtarışın taktiki əməliyyat çərçivəsində, yəni uyğun əməliyyat-axtarış tədbirləri

ilə əlaqəli və əməliyyatçıların iştirakı ilə həyata keçirilməsi mühüm təsir göstərir.

Beləliklə, yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin istintaqında dindirmə, üzləşdirmə, istintaq baxışı, axtarma, götürmə və s. bu kimi istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi yolu ilə sübutlar toplanılır və cinayətkarlar ifşa olunur. Bundan əlavə, zərurət yarandığı hallarda məhkəmə-mühasibat, məhkəmə-iqtisad və digər ekspertizalar da təyin oluna bilər.

Üçüncü yarımfəsil **“Yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin ibtidai araşdırmasının əməliyyat-axtarış təminatı və keçirilən taktiki əməliyyatların xüsusiyyətləri”** adlanır. Burada xüsusilə vurğulanır ki, latent cinayətlərdən hesab olunan yalançı sahibkarlığın aşkar edilməsi və istintaqını əməliyyat-axtarış təminatı olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Belə ki, nəzarət qaydasında mal alınması, hüquqi şəxsin yaradılması, cinayətkar qruplara və kriminogen obyektlərə daxil etmə, nəzarətli göndəriş və s. əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi ilə adı çəkilən cinayətin vaxtında aşkar edilməsinə və istintaqın uğurla başa çatmasına nail olmaq olar.

Yalançı sahibkarlığın əməliyyat-axtarış təminatını şərh edərkən, qarşıya çıxan suallardan biri də həmin fəaliyyətin nəticələrinin sonradan müstəntiq tərəfindən sübut kimi istifadəsinin mümkün olub-olmamasıdır. Məlum olduğu kimi, məlumatın və ya faktın sübut kimi qəbul edilməsi üçün onun aidlik, mümkünlük, mötəbərlik və kifayətlilik əlamətlərinə malik olması zəruri şərt sayılır. Bəs əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin nəticələri bu əlamətlərə malikdirmi? - Problemə milli qanunvericilik aspektindən yanaşsaq, “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Qanunun 16.1-ci maddəsinə görə: “Cinayət işi başlandıqdan sonra təhqiqat və istintaq zamanı əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələri cinayət-prosessual qanunvericiliyinə uyğun olaraq, yoxlandıqdan sonra həmin cinayət işində sübut kimi istifadə edilə bilər.” AR Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 137-ci maddəsinə müvafiq olaraq isə əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticəsində əldə edilmiş materiallar “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Qanuna uyğun əldə olunduqda və bu Məcəllənin tələblərinə uyğun təqdim edildikdə və yoxlandıqda cinayət təqibi üzrə sübut kimi qəbul edilə bilər. Göründüyü kimi, hər iki norma əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin nəticələrinin sübut kimi istifadəsini imperativ şəkildə müəyyən etmir. Bundan əlavə, CPM-

nin 143.2-ci maddəsindən də açıq-aydın görünür ki, sübutetmə prosesində cinayət prosesini həyat keçirən orqanlar ön plana çəkilərək, əməliyyat-axtarış subyektləri onlara “köməkçi” subyekt kimi qəbul olunurlar. Fikrimizcə, qanunvericinin bu mövqeyi təqdirəlayiqdir. Çünki əməliyyat-axtarış tədbirlərinin əksəriyyətində əsasən gizli metodlara müraciət olduğu üçün əməliyyat-axtarış subyektlərinə geniş səlahiyyətlər verilməsi sonda “gizlilik” adı altında vətəndaşların hüquqlarının pozulmasına gətirib çıxarardı. Lakin bu heç də cinayətlərin açılmasında əməliyyat-axtarış təminatının rolunu azaltmır.

Yuxarıda qeyd olduğu kimi, yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin istintaqı zamanı cinayət işi başlandıqdan sonra da əməliyyat-axtarış orqanlarının köməyindən istifadə olunmalıdır. Belə ki, məhz planlaşdırılmış taktiki əməliyyatlar çərçivəsində qarşılıqlı fəaliyyətin göstərilməsi nəticəsində cinayətkarların tezliklə ifşasına nail olmaq olar.

“Yalançı sahibkarlığın qarşısının alınmasının bəzi məsələləri” adlanan dördüncü yarımfəsildə qeyd olunur ki, cinayətlərin qarşısının alınması istintaq metodikasının tərkib elementi kimi müəyyənləşdirilmişdir. Yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin qarşısının alınması üzrə kriminalistik tövsiyələrin işlənib hazırlanması üçün yalnız cinayət-hüquqi, kriminoloji və kriminalistik biliklərlə kifayətlənmək lazım deyil, eyni zamanda digər elm və sahələrə də müraciət etmək lazımdır. Burada aşağıdakı istiqamətləri ayırmaq olar:

-Vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi və vergi yoxlamalarının səmərəliliyinin artırılması. Məlum olduğu kimi, hər bir kommersiya təşkilatı dövlət qeydiyyatından keçərək, fəaliyyət göstərir. Yalançı sahibkarlığın da səciyyəvi cəhəti ondan ibarətdir ki, burada fəaliyyət göstərən hüquqi şəxs formal tələblərə riayət edərək, yəni rəsmi qaydada qeydiyyatdan keçərək, cinayəti törədir. Deməli, artıq qeydiyyat zamanı cinayətkarın niyyəti sahibkarlıqla məşğul olmamaq olur. Hal-hazırda “bir pəncərə” prinsipinin tətbiqi ilə əlaqədar olaraq, hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı Vergilər Nazirliyinə həvalə olunmuşdur. Fikrimizcə, bu bir çox problemlərin qarşısının alınması üçün təqdirəlayiq haldır. Lakin apardığımız anket sorğusunun nəticələrinə görə, qeydiyyat üzrə sənədləri qəbul edən işçilər yalnız formal tərəfləri yoxlayırlar və məlumatların məzmununa diqqət yetirmirlər ki, bu da yalançı sahibkarlıq barədə məlumatlılığın aşağı səviyyədə olması ilə

əlaqəlidir. Bu baxımdan, təqdim olunan məlumatlar müqayisəli təhlil və tutuşdurma metodundan istifadə etməklə, mütləq şəkildə araşdırılmalıdır.

Bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə görə, vergi ödəyicilərinin fəaliyyəti kameral və səyyar vergi yoxlamaları formasında yoxlanılır. Problem də elə buradan irəli gəlir. Belə ki, yoxlamayı, xüsusilə də səyyar vergi yoxlamasını aparan vergi işçisi müəssisənin mühasibat hesablarına, daxili və xarici köçürmələrinə, bank və kassa əməliyyatlarına və s. səthi yanaşır və bu da yalançı sahibkarlığın latentliyini şərtləndirən faktorlardan biridir. Fikrimizcə, belə səthi yanaşma həmin vergi yoxlayıcısının mühasibat və iqtisadi biliklərdən məlumatsız olmasından irəli gəlir. Çünki yoxlanılan təşkilatın mənfəət və zərər bəyannaməsi və ona əlavələrin ətraflı təhlili, bunun mühasibat provodkalarında necə əks olunmasının və həmin müxəbirləşmələr əsasında formalaşan hesablar planının yoxlanması yolu ilə bir çox cinayətkar məqsədlərin izinə düşmək olar.

-Banklarda Bazel Komitəsinin prinsipləri əsasında “Müştərini tanı” siyasəti üzrə monitorinqlərin təşkili. “Müştərini tanı” siyasəti bilavasitə iqtisadi cinayətlərin qarşısının alınması məqsədilə formalaşdırılmışdır. Bu siyasət əsasında həyata keçirilən monitorinqlər özündə dörd elementi əhatə etməlidir: Müştəri ilə işgüzar münasibətlərin qurulması; Müştərinin eyniləşdirilməsi və verifikasiyası; Müştərinin hesablarının və əməliyyatlarının davamlı monitorinqi; Risklərin idarə edilməsi.

Monitorinqlər Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi Xidməti tərəfindən həyata keçirilir. Bu orqan Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 23 fevral 2009-cu il tarixli 66 nömrəli Fərmanı ilə cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi, bu sahədə nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi və aidiyyəti dövlət orqanlarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi məqsədi ilə yaradılmışdır. Ona görə də bütün bank təşkilatlarının həmin orqanla qarşılıqlı fəaliyyət göstərməsi və “Müştərini tanı” siyasətinin uğurla icrası nəticə etibarilə, yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin də qarşısının alınmasına gətirib çıxarar.

-Hüquq mühafizə orqanlarında ixtisaslaşdırmanın səviyyəsinin artırılması və əməliyyat-axtarış təminatının düzgün təşkili. Bu məqsədlə müxtəlif treninqlərin, ixtisaslaşma kurslarının təşkili həm yalançı sahibkarlığın, həm də digər iqtisadi cinayətlərin vaxtında aşkar edilməsinə, və bu cinayətlər üzrə istintaqın uğurla başa çatdırılmasına öz müsbət təsirini göstərə bilər.

Nəticədə aparılmış tədqiqat və araşdırmalar nəticəsində əldə edilmiş nəzəri və təcrübi əhəmiyyətli nəticələr, qanunvericiliyin və istintaq təcrübəsinin təkmilləşdirilməsinə dair təklif və tövsiyələr öz əksini tapmışdır.

Əlavə hissədə təcrübi işçilər arasında keçirilmiş anket sorğusunun məzmunu və nəticələri əks olunmuşdur.

Dissertasiya tədqiqatı ilə əlaqədar müəllifin aşağıdakı elmi əsərləri çap olunmuşdur:

1. Yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin istintaqı və qarşısının alınması sahəsində yaranan bəzi təcrübi və hüquqi problemlər haqqında. Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri // Elmi Məqalələr Məcmuəsi, 16-cı buraxılış, Bakı, 2006, s. 324-325

2. Yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin kriminalistik xarakteristikasının quruluş elementlərinin qarşılıqlı şəkildə təhlili // AMEA Elmi əsərlər. Elmi-nəzəri jurnal, № 2-3(9), Bakı, 2007, s.289-294

3. Yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin istintaqının kriminalistik metodikasının bəzi problem məsələləri / "Hüquq elminin aktual problemləri" mövzusunda Respublika elmi-nəzəri konfransının materialları, Bakı, 2007, s. 216-218

4. Yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin ibtidai araşdırmasının əməliyyat-axtarış təminatı. Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri // Elmi Məqalələr Məcmuəsi, 20-ci buraxılış, Bakı, 2008, s.278-282

5. Cinayətin cinayət-hüquqi xarakteristikasının metodik əhəmiyyəti // Məhkəmə ekspertizası, kriminalistika və kriminologiyanın aktual məsələləri, № 52, Bakı, 2010, s.159-165

6. Понятие и структура методики доследственной проверки по делам о лжепредпринимательстве // Бизнес в законе, № 3,2012, s.74-79

7. Структура криминалистической методики расследования отдельных видов преступлений // Оперативник (сыщик), № 2, (31) апрель 2012, s.40-44

8. Особенности допроса отдельных лиц при расследовании лжепредпринимательства. Правовые проблемы противодействия преступлениям и иным правонарушениям / Материалы Международной научно-практической конференции 26 апреля 2013 года, Сургут, 2013, s.175-179

9. Особенности допроса отдельных лиц при расследовании лжепредпринимательства // Бизнес в законе, № 3, 2013, s.52-59

10. Yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin ibtidai araşdırılması zamanı istintaqın planlaşdırılmasının xüsusiyyətləri // AMEA Elmi əsərlər. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, № 1(20), Bakı, 2013, s.170-176

11. Yalançı sahibkarlıq cinayətlərinin latentliyini şərtləndirən nəzəri və təcrübi problemlər haqqında // Beynəlxalq hüquq və integrasiya problemləri, 2013, № 2, s.89-93

Гюльназ Рзаева Айдын кызы
Некоторые проблемные вопросы криминалистической

методики расследования преступлений лжепредпринимательства

РЕЗЮМЕ

Данная работа посвящена криминалистическим проблемам, относящимся к расследованию преступлений лжепредпринимательства. Научная новизна данной работы заключается в том, что определены специфичные элементы для криминалистической характеристики лжепредпринимательства, разъяснены следственные ситуации, следственные версии и особенности планирования расследования. Профилактические меры, направленные на предотвращение лжепредпринимательства, рассматривались не только с криминалистической точки зрения, но также с учетом других сфер и наук, и были разработаны научные рекомендации. В диссертационную работу входит введение, три главы, включающие девять полу главы, заключение, список литературы и дополнения.

Во введении обоснована актуальность выбранной темы исследования, определены цель и задачи исследования, раскрыты методы и другие основные характеристики работы.

Первая глава, называемая «Уголовно-правовая и криминологическая характеристика лжепредпринимательства», посвящена социально-экономическим основам криминализации, также автором даны уголовно-правовые и криминологические характеристики лжепредпринимательства.

Во второй главе, называемой «Криминалистическая характеристика лжепредпринимательства», в широкой форме разъяснены элементы криминалистической характеристики лжепредпринимательства.

Третья глава, называемая «Особенности следственной методики лжепредпринимательства», посвящена планированию расследования, а также некоторым проблемным профилактическим вопросам.

В заключении формулируются практические рекомендации и предложения, направленные на совершенствование законодательства.

Gulnaz Rzayeva Aydin gizi
Some problematic issues of criminalistic methodology

of the investigation of false-business crimes

SUMMARY

This work is devoted to criminalistic problems, connected with investigation of false business crimes. The scientific novelty of this work is that defined for specific elements of criminalistic characteristics of the false business, explained investigative situations, investigative leads and especially the planning of the investigation. Preventive activity directed against false business, was explained not only from criminalistic view point, but also taking into account otherspheres and sciences, and scientific recommendations were developed. The dissertation consists of introduction, three chapters, including nine semi-chapters, conclusions, list of refernces and additions.

In the introduction the actuality of selected research theme is justified, the purpose and objectives of the research are determined, the methods and other basic characteristics of the work are disclosed.

The first chapter called “Criminal-legal and criminological characteristics of the false business” is devoted to social-economic basics of criminalization of crime of false business; criminal-legal and criminological characteristics of false business and its elements.

Elements of criminalistic characteristics of the false business and its mutual relationship are widely explained in the second chapter called “Criminalistic characteristics of the false business”.

The third chapter, called “Specific features of investigation methodology of false business, is devoted to investigative conditions, formed during investigation of false business crimes; to arisen on its investigation conjectures; to realized investigation actions and operation and search measures and also to some problems of prevention of false business.

In the conclusion practical recommendations and proposals directed on improving the legislation are formulated.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

на правах рукописи

ГЮЛЬНАЗ АЙДЫН кызы РЗАЕВА

**НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ
КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ МЕТОДИКИ
РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ
ЛЖЕПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА**

**5612.01- «Уголовный процесс, криминалистика и
судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность»**

**Автореферат
диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по праву**

Баку- 2014